
Informe sobre la possible declaració com a Bé d'Interès Cultural de la celebració coneguda com *Visitatio Sepulchri* de Gandia

Autor: Css. Llegat Històric i Artístic
Aprovació: Ple, 22 juliol 2024

1.-Antecedents administratius.

Amb data 15 d'abril de 2024 tingué entrada al registre del Consell Valencià de Cultura (C.V.C.), núm. REGAGE24e00027515803, escrit de l'ajuntament de Gandia sol.licitant un informe sobre la probable declaració com BIC de la "Visitatio Sepulchri de Gandia"

La petició d'informe es deriva a la Comissió de Llegat Històric i Artístic del Consell Valencià de Cultura per tal que es substancie.

2.-Qué és la *Visitatio Sepulchri* de Gandia?. El trajecte processional històric.

La *Visitatio Sepulchri* és una representació dramatitzada que es celebra a Gandia en Setmana Santa, en la que s'escenifica el soterrar i resurrecció de Jesucrist a la Col.legiata, als carrers i convent de santa Clara i amb protagonisme tant eclesiàstic com d'intervenció popular, en el que es trasllava des de la Col.legiata al convent de les monges clarisses (actualment dada la xicoteta dimensió de l'església del Convent es trasllada al Palau Ducal o dins la pròpia Col.legiata), on estarà exposada de Dijous Sant a Pasqua de Resurrecció, la Custòdia sacral. Representació que podríem incloure com part de l'exposició dels *monuments* tradicionals¹ eixos dies, però amb singularitats i actes propis que diferencien, la celebració gandienc, de qualsevulla altra.

A més de la solemnitat i pompa pròpia del Barroc, la intervenció als temples i el trasllat entre ells, processons obertes i participatives², li atorguen una dimensió i intervenció popular rellevant. Front a celebracions tancades o quasi silenciades en altres setmanes santes, a Gandia la presència del poble és superior, probablement, degut a la existència de reliquies al convent (*espina de la Corona, Vera Creu, cordó de S. Francesc d'Asís, records del beatet - Andrés Hibernon o del Pare Pere-...*), el que propicia que molts ciutadans intervinguen en les escenificacions o passivament hi siguen presents.

¹ Com és ben sabut, els "monuments de la Setmana Santa" són uns altars, normalment d'arquitectura efímera, on s'exposa el Santíssim durant els dies Dijous i Divendres Sants.

² Gongga, Josep Enric. LA VISITATIO SEPULCHRI DE GANDIA. EL COR DE LA SETMANA SANTA. Gandia, 1998.

La processó ix de la Col·legiata al monestir de santa Clara, a les cinc o les sis de la matinada, amb el capítol, el clergat acompanyats pels nombrosos fidels. La comitiva arriba a les portes de l'església de santa Clara i dialoga amb els àngels que s'hi troben dins. Es canta el "Venite et videte" mentre la comitiva entra i es disposa al voltant del Monument, al qual puguen les Maries acompanyades de l'àngel, i proclamen el "Surrexit Christus".

Alguns dels cants de la "Visitatio.": "Dum transisset sabbatum", "Quem Quaeritis", "Jesum Nazarenum", "Non est hic", "Venite t videte", "Quis tevolvet", "Surrexit Christus" i "Alleluja".³

3.- Història i societat en la *Visitatio*.

El Concili de Trento, l'any 1545, propicià la desaprovació dels espectacles dramàtics a l'interior de les esglésies. Fins i tot prohibirà qualsevol manifestació més o menys teatralitzada que s'escenificava als temples. Només algunes excepcions, cas del Misteri d'Elx, bandejaran la disposició tridentina, mantenint unes funcions fortament arrelades als pobles.

A Gandia però, en 1550, vegem com està vigent l'escenificació del conegut com *Visitatio Sepulchri*. ¿Quina raó farà que a Gandia, a pesar de Trento, comence de bell nou un espectacle dramàtic en espai eclesiàstic?, barrejat, això sí amb el carrer a més de la Col·legiata i el convent de le clarisses. Sens dubte. L'autoria tradicionalment creència de S.Francesc de Borja, però segons les darreres investigacions cal qualificar-la com una joia musical de la polifonia renaixentista, raó per la qual cal atorgar-la a un músic molt de primera fila. En qualsevol cas el protagonisme del sant farà que siga essencial en l'orige. Sant Francesc de Borja, en vespres d'ingressar a la Companyia de Jesús, encara exercint evidentment com Duc de Gandia, aprofitant un privilegi anterior del papa, i besavi seu, Alexandre VI, compona(?) un drama sacre que s'arrela fortament a la ciutat i que, durant més de tres segles, serà manifestació cabdal de la Passió de Crist en l'església gandienc. Per tant *la Visitatio* esdevé una alteració a la norma que a partir de Trento s'imposarà en les representacions dramàtiques als temples. El professor Santiago La Parra ⁴ ho exposa clarament: *La singularitat de la composició, doncs, no ens ve donada tant per t'assumpte que tracta (tema recurrent ja en el primer teatre medieval) ni per la seua trama (que tampoc no resulta massa complicada), sinó primer perquè el promotor de la seua música era sant Francesc de Borja; molt especialment, en segon lloc, per l'excepcionalitat del moment en que s' inicia el seu camí teatral (inclosa aqueixa immediata prohibició de Trento) i també, finalment,, pels tres segles de vida fins que deixà de representar-se en l'any del còlera.....".*

³ El coordinador i refundidor José Mª Vives, dada la transcendència musical (veritable protagonista de la VISITATIO) ens recorda com les partitures del pare J.B. Guzman, va ser estudiada per Felipe Vendrell, al voltant del 1900 i i per Mariano Baixauli i Vicent Ripollés, posteriorment.

⁴ "Tres-cents anys de la VISITATIO SEPULCHRI a Gandia (1550-1865), Santiago La Parra López. "Visitatio Sepulchri de sant Francesc de Borja" CEIC Alfons el Vell, Gandia 1998.

La composició borgiana però no apareix sense raó. La tradició dels *monuments de la Passió*, i dels actes i visites els dies cabdals de la Setmana Santa a eixes instal·lacions eclesiàstiques, són fortament influenciades, com diu el baró d'Alcalalí, Ruiz de Lihory⁵: *En el mismo altar donde se celebraban los divinos oficios en la iglesia del convento, se conservaba el Santísimo Sacramento hasta que, concluidos en la Colegial, iba el clero procesionalmente a la de las monjas, y llegado allí, se hacía la procesión llamada del Entierro, llevando el caliz con la Sagrada Forma bajo palio, por la iglesia y patio llamado de la olivera, cantando a media voz unas letrillas, música, no compuesta por lo menos promovida, por san Francisco de Borja, y llegado al monumento el preste con el diácono y subdiáconos subían, y previo cereonial de rúbrica depositaba el Señor en el Santo Sepulcro, en donde se conservan hasta el día de Pascua⁶ a las seis de la mañana."*

Eixa existència anterior d'esdeveniments relacionats amb la Passió de Crist (els *monuments* o les "cridades" a les celebracions litúrgiques sense so de campana i tot el ritual de la Setmana) permeten una acceptació popular, més a més amb la intervenció protagonista del *senyor Duc*, que formarà part de la pròpia idiosincràcia de Gandia. Tan arrelada serà l'aquiescència del poble que, encara tres segles després de Francesc de Borja, la ciutat serà assenyada com *ciutat levítica*. El professor Santiago La Parra⁷ i diversos historiadors⁸ remarquen eixa condició de població propensa a manifestacions religioses en contrast d'altres municipis comarcals amb més forta empena laicista.

4.- Supressió de la *Visitatio Sepulchri* en 1865.

En 1864 l'arquebisbe de València, monsenyor Barrio Fernández, suprimeix la tradició de manera imprevisible amb sorpresa per la ciutat, de forma tal que l'ajuntament al Ple municipal de 24 d'abril de 1868, davant la taxativa imposició de monsenyor Barrio, intenta recuperar l'activitat: *Por el señor presidente se manifestó que, en atención a que el convento de monjas de Santa Clara de esta Ciudad disfrutaba el privilegio de tener el Señor expuesto desde el Jueves Santo hasta el día de Pascua de resurrección, de cuyo privilegio se le ha privado por no encontrarse el breve en el que se concedió, era de parecer se hiciesen cuantas gestiones fuesen necesarias para el obtento del expresado breve. Y los señores del Ayuntamiento manifestaron estar muy conformes en lo que proponía el señor presidente y acordaron nombrar uan comisión competente.....para que redacten una reverente exposición y la eleven al Pdre Santo a fin de que tenga a bien conceder dicho privilegio.....*⁹.

⁵ "La música en Valencia. Diccionario biográfico uy crítico". Uiz de Lihory (Baró d'Alcalalí). València 1903.

⁶ Com assenyala el professor La Parra: Esta es la peculiaridad del caso, pues los "monumentos" de Semana Santa se levantan el Jueves Santoy permanecen solo ese día (el Viernes Santo es el único día que no se dice misa, pues no se pueden consagrar el pan y el vino. Pero por un Breve de Alexandre VI el "monumento" de la iglesia de las clarisas se mantenía hasta el promio Domingo de Resurrección.

⁷ O.C. , pag 20 i ss.

⁸ Vicente Carcel Ortí, Vicente León Navarro, Jesús Alonso i López,.....

⁹ Santiago La Parra, O.C.

Tal i com assenyala Santiago La Parra: *...no tenim davant el decret pel qual monseyor Barrio Fernández va suprimir la nostra piadosa tradició, però tampoc no ens resulta impossible intuir, amb alguna cosa més que meres sospites, quines pogueren ser les raons concretes que induïren l'arquebisbe. Per una part, l'original del Breu d'Alexandre VI era molt difícil de trobar per un incendi de 1781¹⁰, raó que adduïa monsenyor Barrio per suprimir la *Visitatio*. Per una altra, el mateix any de la supressió el govern d'O'Donell reconeixia el nou govern italià en contra dels interessos de Pio IX provocant la reacció de l'arquebisbe, apassionat defensor dels drets vaticans, de la unificació italiana d'àmplia repercussió nacional i internacional. Monsenyor Barrio, que formava part del Senat espanyol, va proclamar fervorosament la superioritat de l'Església per sobre les disposicions laïques de l'administració civil.*

5.- La recuperació de la *Visitatio Sepulchi*.

El desig de recuperar la *Visitatio* per el municipi i estaments gandiencs mai no va ser oblidada. Vint-i-cinc anys després de la seua prohibició¹¹ continua present l'interés per la forma original de la celebració, i les cerimònies de la Setmana Santa, que recorden la *Visitatio*, seran les més seguides pels veïns i autoritats. Ruiz de Lihory, a l'article esmentat¹², indica la presència massiva de poble i autoritats i assenyala el protagonisme dels espais i actes que recorden l'antiga forma de celebració¹³.

Les autoritats, confraries, institucions i el poble van continuar amb l'intent de recuperació de la celebració. Des de 1998, amb la participació de l'Orfeó Borja, els arranjaments de José María Vives, la investigació d'historiadors i estudiosos com Santiago La Parra, Josep Gongga, Luís Quirante, i el suport d'entitats com l'Ajuntament de Gandia, el Círculo de Amigos de S. Francisco de Borja, la Col·legiata de Gandia, el Palau Ducal dels Borja, el Campus de Gandia de la Universitat Politècnica de València, CEIC Institut Alfons el Vell, la Junta Majors del Germandats e la Setmana Santa de Gandia, la Asociación Pro-Música de Gandia, l'Orfeó Borja,.....han possibilitat la recuperació d'una manifestació religiosa, cultural i social de singularitats rellevants i pròpies que propicia el recobriment d'un element rellevant de la identitat gandienca.

¹⁰ El padre JOSEP Llopis da fé em su crónica del monasterio (1782) que lo quemó una monja cocinera, junto con otros documentos, pensando que eran papeles viejos sin importancia. Vd. Santiago La Parra.

¹¹ La Revista de Gandia, 1891.

¹² Vd. Ruiz de Lihory, baró d'Alcalalí.

¹³ Es interessant comprovar, com a pesar de retirar-se el clero a la Col·legial, la presència dels veïns és immensa al convent com es fria abans.

6.- Consideracions i conclusions.

Podem dir que esta és una peça singular de la cultura europea per les següents Raons:

- a) És l'única "Visitatio" europea (en conseqüència mundial) que es conserva íntegra¹⁴.
- b) A pesar de estar formada per dos jornades la unitat del conjunt, fidel a l'original, qüestió de la que manquen altres celebracions d'este tipus.
- c) La polifonia del Diumenge de Resurrecció (segona jornada) és veritablement rellevant (amb un Al.leluia a set veus) que la converteixen en joia de la música renaixentista tant a Espanya com Europa.
- d) El protagonisme del Duc de Gandia Francesc de Borja (sant Francesc de Borja), personatge clau en la iniciativa, patrocini i difusió, raó per la qual l'impacte en la cultura, religiositat i política europea del segle XVI és rellevant.

Conclusions.

1.- El Consell Valencià de Cultura considera que la celebració de la coneguda com *Visitatio Sepulchri de Gandia* és una manifestació de caràcter religiós, cultural i social digna de ser considerada Be d'Interés Cultural Immaterial (B.I.C.i.).

2.- Tot i les peculiaritats i simbologia de la celebració, i l'ampli abast popular, encoratja l'Ajuntament i les altres entitats i institucions implicades en continuar i vivificar uns actes que formen part, a més del patrimoni cultural gandienc, del valencià i europeu.

Aquet informe s'enviarà al protocol habitual i a l'Ajuntament de Gandia, peticionari del mateix.

¹⁴ Mèrit essencialment per la tasca de José María Vives Ramiro en la reconstrucció de la música i consuetat.

ANNEX FOTOGRÁFIC

